

Paul K. Feyerabend'in Bilim Anlayışı: Çoğulcu Bilim Kuramı

Serdar SAYGILI (*)

Özet: Paul K. Feyerabend, bilimin insan tarafından geliştirilmiş düşünce şekillerinden sadece biri olduğunu, yegâne doğru bilgi üretme biçimi olmadığını savunmaktadır. Ona göre bilim tek ve evrensel bilgi üretme biçimi değildir. Bilim insanların çevreleriyle başa çıkmak için icat ettikleri birçok araçtan sadece biridir. O, bilginin elde edilme süreci içerisinde monist bir paradigmadan hareketle bilgiye ulaşmak yerine, alternatif görüşlere olanak tanıyan plüralist bir perspektif benimsemek gerektiğini düşünmektedir. Çünkü bilim bir yanıyla din veya ideoloji, öbür yanıyla parapsikoloji, astroloji, efsane gibi uygulamalardan sadece biridir. Bilimin akılcı ve deneysel olma gerekçesiyle yürüttüğü üstünlük savı da yersizdir. Bilimin alternatif bilgi türleri içerisindeki üstünlük savı onun günümüz dünyasında kendi başına bırakılamayacak kadar güçlü, dayatmacı ve tehlikeli bir konuma gelmesine neden olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Disipliner Çoğulculuk, Kuramsal Çoğulculuk, Metodolojik Çoğulculuk.

Paul K. Feyerabend's Views of Science: The Pluralist Science Theory

Abstract: Paul K. Feyerabend argues that the science is only one way of the thought forms which is developed by human but it's not a form to produce accurate information. According to him, the science is not a way of producing a single and universal information. Science is just one of the many tools which the human have invented to cope with their environment. He would rather the pluralist perspective which allows the alternative thoughts than the monist paradigm in the process of the producing information. Because the science is in one aspect a religion or ideology, and in another aspect is only one of the applications like parapsychology, astrology, legend, moreover fortune telling. Claim of superiority which is used by the science in order to be rational and empirical is useless. This claim of the science among alternative forms of information has led the science to be strong, oppressive and dangerous which cannot be left alone in its present-day in the world.

Key Words: Disciplinary Pluralism, Theoretical Pluralism, Methodological Pluralism.

*) Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Grubu Eğitimi Bilim Dalı, Doktora Öğrencisi. (e-posta: serdar.saygili@mynet.com)

Giriş

Paul Karl Feyerabend, 1924'te orta sınıf bir ailenin çocuğu olarak Avusturya'nın başkenti Viyana'da doğdu (Feyerabend, 1997: 1). 1930-1942 tarihleri arasında Viyana'da Latince ve Matematik ağırlıklı derslerin olduğu *Realgymnasium* adı verilen okulda ilköğretim ve lise tahsilini tamamladı (Feyerabend, 1997: 30-31). 1949-1950 tarihlerinde genç bir üniversite öğrencisi olan Feyerabend, fen öğrencileriyle birlikte Viyana'da *Viyana Çevresi* olarak adlandırılan oluşumun en son üyelerinden olan Victor Kraft liderliğinde oluşan ve sonraları **Kraft Çevresi* olarak bilinen grubun içerisinde yer aldı (Feyerabend, 1997: 79).¹ 1952-1953 tarihleri arasında London School of Economics'de Karl R. Popper'in asistanlığını, 1953-1955 tarihleri arasında ise de Artur Pap'ın asistanlığını yaptı (Feyerabend, 1997: 102). 1994 tarihinde İsviçre'de öldü (Preston, 1997: 6).

Feyerabend, çağdaş bilimin hasta olduğunu düşünür ve bu öngörüsünü de, bilimin çağdaş dünyada oynadığı tahakküm edici, hatta insanları ve toplumları köleleştirici rolle doğrulamaya çalışır. Ona göre bilim, insanlığın mutluluğu içindir ve bilimin değeri, onun insanın özgürleşimine yaptığı katkıyla ölçülmek durumundadır. Çağdaş bilim, insanın özgürleşmesine ve mutluluğuna katkı yapmak bir yana, başka kültürel gelenekleri ortadan kaldıran monolitik yapısıyla, insanı kendisine köleleştirmektedir. Bilimin *yatak odamıza dahi girdiğini* öne süren Feyerabend, bilimin baskıcı siyasal iktidarların konumlarını meşrulaştırmaya ve pekiştirmeye hizmet ettiğini söyler. Teknik ve teknoloji yoluyla yarattığı çok çeşitli çevre problemleri bir tarafa, Batı dışı dünyaların geleneksel kültürlerini ortadan kaldırdığını savunur. Ona göre, sadece çağdaş bilim değil; temel ve aslı işlevini yitirmiş böyle bir bilimi rasyonalitenin tecessüm ettiği yegâne alan olarak lanse eden, onu rasyonel bir zemin üzerinde birtakım değişmez metodolojik kurallara göre gelişen değişmez hakikatler kümesi olarak empoze eden çağdaş bilim felsefesi de hastadır (Cevizci, 2007:158).

Feyerabend, tek bir bilimsel buluşun oluşumuna katkısı olmamış; bilimle aynı adı paylaşıp başka hiçbir şeyi paylaşmayan bilim felsefesi gibi zor bir konuyla, felsefenin bu saldırgan, kendine göre hasta dalıyla, uğraşmasının gerekçesini daha insancıl bir bilim görüşü ortaya koymak olarak açıklamaktadır (Güzel, 1996: 9). O, bilimin *insancıl* olmadığını ya da *yeteri kadar insancıl* olmadığını düşünmektedir. Bu sebeple, bilime ve bilim savunucularına yönelttiği kapsamlı eleştirilerinin temelinde, bilime daha hümanist bir karakter kazandırma isteği yatmaktadır. Feyerabend, çağdaş bilim paradigmasına takındığı tavır nedeniyle çağdaşları tarafından kendisine atfedilen **anarşist* etiketini taşımayı

1) Kraft Çevresi olarak bilinen grup bilimsel bilgi iddialarını tartışılmaz, kuşkuya açık olmayan gözlem kayıtlarına sıkı bir biçimde bağlamayı, metafiziksel ve spekülatif unsurları bilimin imtiyazlı alanının dışına atmayı veya tümünden reddetmeyi böylelikle de bilimsel bir dünya görüşüne ulaşmayı amaçlamaktadır. Grubun asıl tartışma alanı, dış dünyanın varoluş problemiydi ki, o problem geleneksel anlamda kabul gören metafiziksel bir başlangıcı reddeden felsefi savlar içermektedir. Bu felsefi savlar dünyanın bilimsel bir paradigmayla incelenerek, metafizik argümanlardan tamamen arındırılması gerektiğini savunuyordu. Bkz. Preston, Feyerabend, s. 2-3, dipnot 1.

kabullenmemiştir.² O, anarşizmle ilgili olarak, bugün ve geçmişte sayısı giderek artan kişilerce uygulanan anarşizmi desteklemediğini, bundan dolayı da *Dadaist* deyimini kendine daha uygun bulduğunu ifade etmektedir. Ona göre Dadaist, insan bir yana bir sineği bile incitmez. Ne zaman insanlar gülmeyi bırakıp, ciddi bir iş yapıyor havasına bürünse-ler, Dadaist bunlardan pek etkilenmez, Dadaist için yaşamaya değer hayat, olayları hafife almaktan, dilimizdeki derin ama taşlaşmış anlamları temizlemekten doğar. (Feyerabend, 1999:328-329).

Feyerabend'in anarşizmi, toplumu eleştiren duygu ya da düşüncelerde değil; katı kuralların tamamen reddedilmesinde, farklı oluşun ve sorgulayan bir bilincin davet edilmesinde yatmaktadır (Feyerabend, 2007: 17).

I. Disipliner Çoğulculuk

İnsan var olduğu günden bu güne bir yandan evrende olup bitenleri anlama, tanıma, onun sınırlarını çözmeye öte yandan doğayı kontrol altına alarak daha rahat ve güvenli bir yaşam sürdürme isteği duymuştur. Bu istek doğrultusunda, kendisine yaşamsal bir varlık alanı bulduğu dünya coğrafyasını açık seçik bir şekilde resmetmek için bir araştırma, açıklama ve anlama etkinliğine girişmiştir. Bu etkinlikle birlikte düşünsel ve eylemsel alanda oluşan süreçler neticesinde bilim adı verilen bir araştırma alanı oluşmuştur. Entelektüel açıdan kapsamlı ve karmaşık bir oluşum olan bilim, kendisinin ayrılmaz eşlikçisi olan teknolojik uygulamalarıyla hem yaşam koşullarımızı değiştirmiş hem de düşünmemizi biçimlendirerek dünya görüşümüzü temelden etkilemiştir. Gerek bireylerin gerekse toplumların yaşantılarını önemli ölçüde etkileyen bilim, aynı zamanda, toplumsal gelişme ve çağdaşlaşmanın tek temel ölçütü olarak da kabul edilmiştir. Günümüzde çağdaş yaşamın temel ölçütü olarak kabul gören bilimin ne olduğunu anlamak için, bilim üzerine yapılmış olan bazı tanımlamaları kısaca inceleyelim.

Bilim, gözlem yoluyla, gözleme dayanan düşünce yoluyla, evrendeki tek tek olguları, bu olguları birbirine bağlayan yasaları bulmaya, böylece gelecekteki olayların da önceden bilinmelerini sağlamaya çalışmaktır (Russell, 1997: 11). Bilim, her şeyden önce, tabii ve gizli bir bağımlılıkla birbirine bağlı olmalarına rağmen, görünüşlerinin birbirinden ayırdığı olayları bir sınıflandırma ve yakınlaştırma tarzıdır, başka bir deyişle bir bağlantılar sistemidir (Poincare, 1964:243). Bilim, doğal dünyayı anlamada, toplanan kanıtların nasıl açıklanacağı hakkında birtakım gözlem formları, teori ve deney(im) süreçleri içeren etkili bir açıklama yoludur (Bridgstock & Burch, 1998: 6).

Feyerabend, bilim kavramının eksiksiz bir tanımını yapmanın mümkün olmadığını ve bu tanımlamalara daha birçoğunun eklenebileceğini düşünmektedir. O, bilim kavramının tanımlanmasındaki zorlukla ilgili olarak şöyle demektedir:

2) Anarşizm: Grekçe bir kelime olan komutansız, yöneticisiz, efendisiz anlamlarına gelen anarkhos kelimesinden türetilmiş bir kavramdır. Anarşizm bir öğretisi, düşünce sistemi ve hareketin adı olmasına rağmen sık sık terörizm ve saf şiddet duygularıyla karıştırılarak kargaşacılık, devlet karşıtlığı, devlet düşmanlığı olarak görülmüştür. Bu bağlamda anarşistler ise toplumda bir yanda yıkıcı çılgınlar, hiçbir esneklik göstermeyen aşırılık yanlıları, tehlikeli teröristler olarak öte yanda saf hayalciler ya da azizler olarak görülmüşlerdir. Bkz. Burt & Hanson, s. 370, dipnot 2.

“Bilim nedir? Nasıl ilerler, standartları, sonuçları nelerdir, öteki alanların standartlarından, sonuçlarından ne bakımdan farklıdır? Sorunun tek değil birçok yanıtı vardır. Bilim felsefesinin her ekolü, bilimin ne olduğu ve nasıl işlediği konusunda farklı bir öykü anlatır. Buna ek olarak, bilim adamlarının, politikacıların ve genel kamuoyu “sözcüleri”nin anlattıkları da vardır. Bilimin doğası üzerindeki giz perdesinin hala kaldırılmamış olduğunu söylediğimizde gerçeğe fazla uzak düşmüş sayılmayız. Sorun hâlâ tartışılıyor” (Feyerabend, 1999: 100).

Bilim kavramı üzerine yapılmış olan tanımları genel olarak incelediğimizde, bilimin gözlem, deney, teori süreçleri içerisinde akıl yürütme yoluyla ilerleyen, neden-sonuç ilişkisi doğrultusunda dünyaya ilişkin olguları birbirine bağlayan genel geçer yasaları bulma çabası olarak adlandırılan, pozitivist bir kuram olarak karşımıza çıkar.

Feyerabend, bilimi nasıl tanımlamaktadır? Bilim, insanların çevreleriyle başa çıkmak için icat ettikleri birçok alternatiften sadece biridir. Yegâne değildir, yanılmaz değildir ve kendi başına bırakılmayacak kadar güçlü, dayatmacı ve tehlikeli bir araçtır (Feyerabend, 1996:204). Bilim, dünyada kendi başına bulunan ve keşfedilerek serimlenen bir realite değil, araştırmacıların ve sosyal şartların bilinçli ve de bilinçsiz karar ve tercihleriyle oluşturulan, değişik etkilere açık, çok yönlü ruhsal ve kültürel yaşamıyla insana özgü, irrasyonel saplantı ve eğilimleri de içeren, karmaşık bir etkinliktir (Feyerabend, 1999:130-131).

Feyerabend’in bilimin doğasına ilişkin yaptığı tanımlamalar da bilimin anlaşılmasını, değerlendirilmesini, alternatifleriyle mukayese edilmesini ve belki de reddedilmesini mümkün kılacak bir bilim yorumu vermektedir. (Chalmers, 1997:247). Onun bilim yorumu bilimi yegâne bir bilgi aracı olarak görmemekle birlikte, bilgiyi tekelleştiren bir bilim yaklaşımını da tamamen reddetmektedir. Çünkü bilimin, kusursuz olduğunu iddia etmek ya da bilimi kusursuzluğun kalıcı ölçüsüyümüş gibi kabullenmek, yaşamdaki değişme ve gelişmeyi göz ardı etmek demektir (Feyerabend, 1995b: 128). Bu sebeple Feyerabend için bilim, bilginin sonsuz değerler aldığı nesnel dünyada, uygar yaşam tasarımının oluşumuna engel olacak dominant inançlar silsilesinin temsilinden başka bir şey değildir.

Feyerabend’e göre bilim bir yanıyla din veya ideoloji, öbür yanıyla parapsikoloji, astroloji, efsane, dahası falcılık gibi uygulamalardan sadece biridir. Bilimin akılcı ve deneysel olma gerekçesiyle yürüttüğü üstünlük savı yersizdir, doğruluk ve bilgi hiçbir çalışma biçiminin tekelinde değildir (Güzel, 1996: 27-28). Bilim de tüm diğer arayışlar gibi üstünkörü ve temelde irrasyoneldir; ne dayandığı varsayım veya ilkeler, ne de ulaştığı sonuçlar bakımından ona üstünlük ya da ayrıcalık sağlayan bir özelliği yoktur. Özellikle kuramsal düzeyde bilim, mistik düşünce ölçüsünde özneldir, ideolojiler gibi bağınaz, onlar ölçüsünde totaliter olmaya yöneliktir (Feyerabend, 1996: 295-308).

Bilginin elde edilme süreci içerisinde monist bir paradigmadan hareketle bilgiye ulaşmak yerine, seçeneksiz görüş açılarına olanak tanıyan çoğulcu bir perspektif benimsemek gerekmektedir. Plüralizme hiçbir şekilde başvurmada, -onu arkaik bir düşünce olarak kabul ederek- dünyanın betimlenmesini salt bilimci bir yaklaşımla istemek doğru değildir. (Feyerabend, 1996: 248-249). Çünkü ne bilim belli bir felsefenin tekelindedir, ne de

insan ve doğa ve de uçsuz bucaksız evren, anlaşılması için bilimin tekelinde olmak zorundadır. Yaşamın anlaşılıp açıklanması için (adına bilimsel diyelim, demeyelim) sayısız yollar vardır (Chalmers, 1997: 9).

Feyerabend, modern bilimsel yöntemlerin dışındaki bilgiye (alternatif kuramlar) ulaşma biçimlerinin bilimsel olmadıkları gerekçesiyle göz ardı edilmelerine karşı çıkıp, bilimin bilgi edinme yollarından yalnızca biri olduğunu, başka seçeneklerin de bulunduğunu ısrarla savunmuştur (Feyerabend, 1995: 40-41).

Feyerabend, bilimin geçmişteki dominant fikrîsel erklere, püriten (muhafazakâr) inançlara, arkaik (ilkel) dünya görüşlerine, kurumsal kilise gestaposuna, üstü örtük batıl inançlara, basmakalıp geleneklerin standart beyin yıkama usullerine vb. karşı kavganın her zaman en ön saflarında olduğunu, devrimci bir meydan okumayla varlıkları olmayan akıl köleleri yaratma ediminde olan anlayışlar karşısında, zihinsel özgürlüğün kazanılmasında bilimin önemini tarihsel süreç içerisinde yadsınamayacağını kabul etmektedir (Burt & Hanson, 2004: 416).

Feyerabend'e göre insanlık köhne, katı ve durağan düşünce biçimlerinden kurtuluşu bilime borçludur. İnsanlar dini inançlar, batıl itikatlar karşısında entelektüel özgürlüklerini bilim sayesinde kazanabilmişlerdir (Burt, Hanson, 2004: 416). Batıl inançlar ve baskıcı yapılar karşısında kazanmış oldukları entelektüel özgürlüklerini bilime borçlu olan insanoğlu, on yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda kendisi için bir kurtuluş aracı olan bilimi putlaştırarak, kendisini onun karşısında modern çağın kölesi durumuna düşürmüştür (Cevizci, 2007: 159). İnsanı modern çağın kölesi haline getiren bilimle ilgili olarak Feyerabend, şöyle demektedir:

“Ne bilim ne de bir başka ideoloji, onları kendiliğinden kurtarıcı yapan bir şeye sahiptir. İdeolojiler yozlaşarak dogmatik hale gelebilirler (örnek: Marksizm). Başarıya ulaştıklarında yozlaşmaya başlarlar, karşılarındaki güç ezildiği anda da dogmaya dönüşürler: Zaferleri çöküşleri demek olur. Bilimin 19. ve 20. yüzyıllarda ve özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında gösterdiği gelişme bunun güzel bir örneğidir. Bir zamanlar insana, kendisini zorba bir dinin yarattığı korkulardan ve önyargılardan kurtaracak fikirleri ve gücü vermiş olan aynı girişkenlik, şimdi o insanı kendi çıkarlarının kölesi haline getiriyor” (Feyerabend, 1999: 102-103).

Feyerabend, bilimi dominantlığı açısından din ile özdeşleştirmektedir. “Hiçbir din kendini sadece denemeye değer bir şey olarak sunmaz. İddia çok daha güçlüdür: O din hakikattir ve onun dışındaki her şey yanlıştır ve bunu bildiği, anladığı halde hâlâ reddedenler iliklerine kadar çürümüşlerdir (veya iflah olmaz aptallardır)” (Feyerabend, 1996: 272). Bugünkü bilim anlayışı da, onun göstermeye çalıştığı gibi, kendisini var olan seçeneklerden birisi olarak sunmamaktadır. Yegâne seçeneğin, yegâne doğru ve gerçek seçeneğin kendisi olduğu iddiasındadır. Ayrıca, kendi yegâneliğini iddia ederken, diğer tüm seçeneklerin de sağmalık olduğunu göstermeye çalışmaktadır.

Feyerabend, modern toplumlarda bilime, yersiz bir yüksek statü bahşedildiğini düşünür. O bilimi, modern insan üzerinde, Hıristiyanlığın daha önceki toplumlar üzerinde sahip bulunduğu nüfuza benzer bir nüfuza sahip olan bir ideolojiye ya da dine benzetir. Hıristiyanlık toplum üzerindeki nüfuzunu, kurumlaşmış baskıya (zulmetme, partizanca eğitim gibi) özgü çeşitli türde araçlarla sürdürdüğünden dolayı Feyerabend, bilimin modern insanın gözündeki yüksek statüsünü, benzeri bir yöntemle idame ettirdiğini savunur (Chalmers, 1997:247-248). Dolayısıyla o, bugünkü bilim anlayışını, bilimin sahip olduğu gücü, bu gücü diğer bilgi üretme biçimlerini baskı altına almakta kullanış biçimini, bilimin bugünkü toplumsal konumunu, dinin son derece güçlü ve baskın olduğu tarihsel dönemlerle benzer bir biçimde düşünür.

Feyerabend, bilimin kendisi dışındaki tüm açıklama modellerini aforoz etme girişimini eleştirirken şöyle demektedir: “Bilim adamları ve bilim filozofları bilimi, bir zamanlar Roma Kilisesinin Hıristiyanlığı savunduğu tarzda savunmaktadır. Kilisenin doktrini doğrudur, başka her şey putperest saçmalığıdır. Bir zamanlar din adamlarının küfürlerle, aşağılamalarla yüklü lisanı, bilim bünyesinde kendisine yeni bir mesken bulmuştur (...) Nasıl dün insanlar papazların ve kardinallerin kozmolojisini tartışmasız kabul etmek zorunda ise bugün de sıradan insan, bilim adamlarının kozmolojisini tartışmadan, düşünmeden kabul etmek zorundadır” (Sunay, 2002: 16) Bu sebeple o, bilimin modern dünyada yitirdiği din ya da dinlerin yerine geçtiğini ifade eder.

Feyerabend göre günümüz dünyasındaki insan modern Batı toplumlarında ateist olabilmeyi seçer. Muhtelif dinler, bazılarının inanabildikleri ve inandıkları, ancak bizim bağlılığımız hakkında hiçbir özel talepleri bulunmayan mümkün inançlar takımı olarak düşünülebilirken; bilim, bireyin eğilimlerine göre benimsenebilen bir düşünce sistemi olarak değil, sanki itiraz edilemeyecek bir şeymiş gibi düşünülmektedir (Chalmers, 1997: 248).

Feyerabend, bilimin bir zamanlar kıyasıya savaştığı zorba ideolojiler, Ortodoks düşünce biçimleri, obskürantizm, monist dünya görüşü, tekelci epistemoloji gibi fikirlerin, kilise gibi pür dogmatik kurumların ve bunların işbirliği sonucunda yaratılan en aşağı türden insan oluşumlarına karşı tutumunun, çağdaş dünya ve çağdaş toplumda tam tersi bir boyut kazandığını, ironik de olsa bilimin bir zamanlar yok etmek için savaştığı tek tip düşünsel yapıları şimdi yaşatmak için savaştığını söylemektedir. Feyerabend, bilimin ve onun ayrılmaz eşlikçisi olan teknolojinin sınır tanımayan yayılımının uygarlık üzerinde yarattığı büyük tehlikenin, insanlığı geri dönüşü olmayan bir yola soktuğuna işaret ederek, bilim ve teknolojinin insan özgürleşmesinin araçları olmak bir yana, onu canavarlaştırmanın ve kimliksizleştirmenin araçları haline geldiğini ifade etmektedir (Burt & Hanson, 2004:416).

Bilimin aşırı abartılması, dinsel bir kılığa sokulması çabaları bilimin, toplum üstü, kültürler üstü, insanüstü bir kavram olarak ele alınmasına neden olmuştur. Bilim, bu anlayışta, doğayı, insanı, bireyi ve toplumu inceleyip, kesin, yasalar ortaya koyan bir çaba olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çaba çerçevesinde bilim adamları da, insanüstü varlıklardır; ileri sürdükleri “hep doğrudur” şeklinde algılanmaktadır. Arada yanlış yapılar da, kendileri ya da meslektaşları tarafından bu yanlışları bir süre sonra düzeltilmekte, olay-

ların açıklanmasında, gelecekte ne zaman olacaklarının kestirilmesinde, kavranmasında, son sözü söylemektedirler. Günlük yaşayışımızda sık karşılaştığımız, “Bilim bunu böyle emreder”, “Bilim bunu gerektirir” sözleri, bu anlayışın dile getirildiği birkaç örnektir. Bu görüş ise bilimi bir “mit”, bir “din” olarak anlamaktadır (İnam, 1986: 13-20).

Bilim dokunulmaz değildir. Yalnızca var olması, ona hayranlık duyulması, sonuç verici olması gerçeği onu bir kusursuzluk sembolü haline getirmeye yetmez (Feyerabend, 1999: 27). Kusursuzluk sembolü olmayan bilim, insanoğlunun doğayla olan mücadelesinde bulmuş olduğu araçlardan sadece birisidir; bu yüzden de Feyerabend, bilimin bir din, bir ideoloji, bir öğreti gibi mutlaklaştırılmaması gerektiği görüşündedir (Güzel, 1996: 27-28). Bilimin her şeyi açıklayabilmesi için, yetkin ve eksiksiz bir bilimin düşünülmesi gerekir. Böyle bir bilim de insan yaratımı olacaktır. İnsani sınırlamalarımız da bunu umutsuz bir arayışa dönüştürmektedir. Bu sebeple bilgiye ulaşmak, bilgiyi işlemek, bilginin durağanlaşmasını önlemek açısından uygun olan yaklaşım Feyerabencî plüralist yeni bilim perspektifi olacak gibi görünmektedir. Çünkü Feyerabencî yeni bilim perspektifi tek taraflı egzotik görünme hevesi ya da bilimi ideolojik bir manipüle etme hareketi değil, tersine bilime ve alternatif bilgi seçeneklerine yansız bir yaklaşma gayretidir. Başka bir deyişle bilimin bireyler ve kitleler üzerindeki her türden tekelci, bağınaz, ideolojik, azgın tutumundan ve totaliter çizgisinden uzaklaştırılıp, uygar, çoğulcu bir çizgiye çekilerek insanileştirilmesi girişimidir.

II. Kuramsal Çoğulculuk

Feyerabend'in bilginin elde edilme sürecinde bilimi biricik bilme edimi olarak kabul etmemesi, tek bir teori ya da yöntemin yeterli olmadığını ortaya koymaya çalışması onun kuramsal çoğulculuk görüşünün gündeme gelmesine neden olmuştur.

Feyerabend, nasıl ki, disiplinler çoğulculuk bağlamında birbirlerine indirgenebilir olgulardan oluşan homojen bir dünyayı doğru anlatan bilim adlı tek bir resim bulunduğu inancıyla seçkinleşmiş mantıkçı pozitivistizmin disiplinler monizmine karşı çıktysa, kuramsal çoğulculuk bağlamında da, aynı yaklaşımın ilgili olgular kümesini tam olarak ve aslına uygun bir biçimde betimleyen tek bir doğru kuram bulunduğunu, dolayısıyla, diğer bütün kuramların yanlış olduklarını ima eden kuramsal monizme de karşı çıkar (Cevizci, 2007:160-161). Kuramsal monizme karşı çıkan Feyerabend göre insan; efsaneye, dine, büyüye vb. yani usçuların yeryüzünde silinmiş görmekten hoşlanacakları türden düşüncelere karşı olan tutumunu yeniden gözden geçirmelidir. Çünkü ne bilimin ne de usçuluğun söylence, ilkel düşünce ya da çeşitli dinsel inançların ardındaki evrenbilimleri dışlayacak yetkisi vardır (Güzel, 1996: 28). O, kuramsal çoğulculuğun iki ilkeye bağlı olduğunu düşünmektedir: *Çoğalma İlkesi ve İnat İlkesi*.

Çoğalma ilkesi, genel kabul gören bakış açısı çok iyi kanıtlanmış ve çok yaygın olsa dahi, bununla bağdaşmayan teoriler bulmak ve geliştirmek anlamında kullanılmaktadır (Türkdoğan, 2000:145).

Çoğalma ilkesine göre içinde yaşadığımız evren bir fenomenler çeşitliliğini temsil etmekte olup bu fenomensel çeşitlilik içerisinde çok fazla şey, olay ve durum yer almak-

tadır. Bu çokluğun içerisinde şeylerin, olay ve durumların tamamının temelini teşkil eden ve tek bir açıklama getiren bir kuram şimdiye kadar bulunamamıştır. Bu noktada farklı kuramların kritize edilebileceği bağımsız ve ortak bir deneysel temel olmadığından dolayı, hangi tür bir bilginin başarılı olacağından önceden bir garantisi yoktur. Bunun için birbirlerine alternatif olan tüm kuramların birbiriyle yarışmasına imkân tanınmalıdır. Çünkü kuramların canlılıklarını, geçerliliklerini sürdürebilmeleri için değişerek gelişmeleri, sürekli yenilenmeleri, kendi kendilerini aşmaları gerekir. Bir kuram ancak karşıt kuramların saldırılarına yanıt bulmaya çalışarak, rakip görüşlerin yarattığı ortamda zenginleşerek kendisini aşabilir, daha üst bir düzeyde bir gerçeklik ve geçerliliğe ulaşabilir (Türkdoğan, 2000:145-147). Feyerabend, daha üst düzey bir gerçeklik ve geçerliliğe ulaşmada bir kuramsal plüralizmin gerekliliğine olan inancını ise şu sözlerle vurgulamaktadır:

“Bilinen yaşam biçimlerinin, bize istediğimiz şeyleri verebilecekleri şeklinde bir garanti olmadığı gibi, bilinen akıl dışı yaşam biçimlerinin de bunda başarısız olacakları gibi bir garanti yoktur” (Feyerabend, 2007: 15).

Feyerabend, Viyana çevresinin “*Bilim Bilim İçindir*” önermesine karşılık “*Bilim İnsan İçindir*” önermesini ileri sürer. Hiçbir bilgiye, kuruma, düşünsel yapıya bitmez tükenmez bir bağlılığı ya da düşmanlığı olmayan düşünür için hiçbir görüş saçma değildir. Mutlak olarak karşı çıktığı tek şey, tartışmasız kabul edilen ölçütlerdir. Ona göre tek bir kuram ya da paradigmayla çalışmak bilimi engeller, onun için seçeneysel kuramlarla çalışılmalıdır. Bilginin elde edilme sürecinde bilim değişik yollara sapar. Bu yollarda mitle-re, masallara, söylencelere, inançlara, yanlışlanmış kuramlara başvurabilir (Feyerabend, 1996: 49-59). Dolayısıyla ne kadar eski ve saçma olursa olsun bilimimizi geliştirmeyecek düşünce yoktur (Feyerabend, 1996: 59).

Kuramlar çokluğu ya da alternatif kuramlar her şey bir yana, sadece bilim adamının değil, bizlerin de eleştiri gücüne pozitif bir katkı yapar: Kuramların çoğaltılması bilime yararlıdır. Çünkü tek kuramın egemenliği eleştiri gücünü zedeler, bireylerin ve toplumların özgür gelişimini tehlikeye sokar. Bu sebeple birbirleriyle çelişmeler bile bir teorilerin çokluğu savunulmalıdır. Ancak o zaman daha kapsamlı bir bilgiye ulaşmak mümkün olabilir (Feyerabend, 1996: 27).

İnat (direnme) ilkesi, bir dizi teoriden en verimli sonuçlar vaat edeni seçmek ve karşılaştığı güçlükler çok önemli olsa da bu teoriye sıkı sıkıya sarılmak anlamını ifade etmektedir (Türkdoğan, 2000:145).

Feyerabend’in inat ilkesi, Kuhn’un normal bilim dediği şeyin özelliklerinden birine, yanlışlayıcı verilerin doğrulayıcı veriler haline getirilebilirliği ilkesine dayanır. Ona göre yeni bir teori, eskimiş yardımcı teoriler ile kuşatılmış olduğundan yanlış ve saçma görülebilir. Diğer yandan yeni ve de yardımcı teorilerce desteklenen yeni teori, ne yanlışlanabilir ne de saçma görülebilir. Örneğin; Kopernik, Güneş merkezli teorisini ortaya attığı sırada Aristotelesçi dinamik genel teori kabul görmekteydi. Aynı zamanda bu teori Yeryüzünün kendisinin Güneş çevresinde döndüğü tezini savunmayı olanaksız kılan birçok verinin de kaynağıydı. Aristoteles dinamiğinin yerine Newton dinamiği geçtiğinde

ise Güneş merkezli (heliosentrik) teoriyi destekleyen ve yer merkezli (geosentrik) teoriyi reddeden veriler ortaya çıktı (Türkdoğan, 2000:145-146).

İnat ilkesine göre aynı anda birbiriyle çelişen çok sayıda teori bulunmalı ve bu teorilerin savunucuları, bunların doğruluğuna kuvvetle inanmalı ve içerdiği tüm kusurları ısrarla çözmeye uğraşmalıdır (Türkdoğan, 2000:145). Bir teorinin doğayı ne ölçüde yansıttığı sadece o teorinin yapısına bakılarak görülemez, bunun için doğayı doğrudan betimleyen farklı teoriler bulmak gerekir (Feyerabend, 1999: 71). Çünkü herhangi bir çağda, o çağın düşünce yapısında bilimsel anlamda kusurlu görülen bir teorinin, başka bir çağda ise bilimsel doğruluğun standardı olarak görülmesinin örnekleriyle tarihsel süreç içerisinde karşılaşılmaktadır. Örneğin Orta Çağ'da dünyanın evren merkezinde olduğunu savunan Batlamyuscu geosentrik (yer merkezli) evren anlayışının yerini, güneşin evren sisteminin merkezinde olduğunu savunan heliosentrik (güneş merkezli) evren anlayışına bırakması gibi (Feyerabend, 1999: 60-67).

III. Metodolojik Çoğulculuk

Bilimsel yaratıcılığın insan yeteneklerine bağlı olduğunu öne süren Feyerebend, bilim adamının bilimsel keşif sürecinde, kendisini herhangi bir yöntem ya da kuralla sınırlandırmayıp, kendisine açık olan her araç ya da yoldan yararlanması gerektiğini salık vermektedir (Cevizci, 2007:165). Feyerabend'in metodolojik çoğulculuğu iki temel başlık olarak karşımıza çıkmaktadır: *Ne Olsa Uyar İlkesi* ve *Karşı Tümevarım İlkesi*.

Bilimin doğasında özel bir şeyler bulunduğu düşüncesini reddeden Feyerabend, bu çerçevede metodolojik çoğulculuğu benimsemiştir. Onun, metodolojik çoğulculuk argümanındaki ilk kavram *Ne Olsa Uyar* ilkesidir:

“O halde sabit bir yöntem veya sabit bir aklilik kuramı düşüncesi bön bir insan ve toplumsal çevre anlayışı üzerine kuruludur. Tarihin sağladığı zengin malzemeye bakan ve onu aşağılık içgüdülerini tatmin etmek ve şiddetli entelektüel güvenlik nöbetlerini açıklık, kesinlik, nesnellik, gerçek gibi terimler altında dindirmek için fakirleştirmeye yeminli olmayan herkes sonunda görecektir ki, tüm şartlar altında ve insani gelişmenin tüm evrelerinde sunulabilecek tek bir ilke vardır. O ilke ne olsa uyar, ne olsa gider ilkesidir (Feyerabend, 1996: 43).

Feyerabend, doğal varlık alanında bilgi üretimini evrensel kurallara bağlayan herhangi bir standardın olmadığını düşünmektedir. O, konuyla ilgili fikirlerini şu şekilde ifade etmektedir:

“Bilimsel yöntem diye bir şey yoktur, her araştırmanın temelini oluşturan ve onun bilimsel ve dolayısıyla güvenilir olmasını garantileyen tek bir usul ya da kurallar dizisi yoktur. Her proje, her teori, her usul kendi içinde ve ele aldığı süreçlerle uyarlanmış standartlarla değerlendirilmez. Koşullar ne olursa olsun her büyüklüğü ölçen evrensel ve kalıcı bir ölçüm aleti fikri ne denli gerçekçi değilse, uygunluğun değişmez ölçüsü

olan evrensel ve kalıcı bir yöntem fikri, hatta evrensel ve kalıcı bir akılsallık fikri o denli gerçekçi değildir” (Feyerabend, 1999:131).

Feyerabend’e göre bilim işini yürütmek için katı, değişmez ve mutlak olarak bağlayıcı ilkeler barındıran bir yöntem gerektiği düşüncesi tarihsel bulgularla yüzleştirildiğinde önemli güçlüklerle karşılaşır. Bu yüzleştirme sonunda bilgi kuramsal temeli ne kadar sağlam olursa olsun şu ya da bu zaman ihmal edilmemiş tek bir kural olmadığını görürüz. Bu ihlallerin tesadüfî olaylar olmadığı, yetersiz bilgidен veya engellenebilir birtakım dikkatsizliklerden kaynaklanmadığı açığa çıkar. Örneğin Kopernik Devrimi, modern atomculuğun yükselişi, ışığın dalga kuramının aşama aşama ortaya çıkışı gibi olayların ve gelişmelerin yalnızca bazı düşünürlerin bazı aşikâr yöntembilimsel kuralları tarafından sınırlandırılmamaya karar verilmeleri veya bu kuralları istemeden çiğnemeleri sonucu oluşmuştur (Feyerabend, 1996: 38-39). Feyerabend’in yaptığı araştırmalar Kopernik, Galileo ve Einstein yaşadığı çağlarda çığır açan düşünceler oluşturmaları, onların yaşadıkları dönemin yöntembilimsel kurallarını ve anlayışlarını bilinçli olarak ihlal etmelerinden ya da dikkate almamalarından kaynaklandığını ortaya çıkardı. Özellikle Galileo’nun Aristocuları çürütmesi örneğinde olduğu gibi (Feyerabend, 2007: 13).

Feyerabend, bilginin elde edilme sürecinde benimsediği *Anything Goes* sloganı onun perspektiften ya/ ya da anlayışıyla değil hem/ hem de, hem o/ hem de o formülasyonu ile ifade edilebilir. Bu formülasyondan hareketle onun için epistemik ilerlemeyi engellemeyen tek ilke *ne olsa uyar, her şey işe yarar, nasıl olursa olsun, her şey gider* ilkesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Feyerabend’in karşı-tümevarım dediği şey genellikle kabul edilmiş görüşle bağdaşmaz veya mevcut kuramla tutarsızlık içinde olan hipotezlerin ortaya konularak, söz konusu hipotezlerin inceden inceye gözden geçirilmesi süreci olarak adlandırılmaktadır (Cevizci, 2007: 165). Karşı-tümevarım yerleşik gözlemsel sonuçlar ve var olan kuramsal ilkelerle çatışan kavramsal bir sistem keşfederek yapılır. Bu var olan algılama dünyasının bir parçasını oluşturmayan yeni bir algılamadır (Feyerabend 1999: 44-45). Bu yeni algılamada iyice doğrulanmış kuramlarla ve/veya iyice yerleşmiş deneysel sonuçlarla çelişen hipotezler geliştirip, bilimin işleyişini, karşı-tümevarım, yoluyla ilerletilmeye çalışılır (Feyerabend, 1996: 44).

Karşı-tümevarımın temel işleviyse, çoğunluk tarafından genel kabul görmüş bilim merkezli modern paradigmanın deneysel sınırlarını aşmak, tamamen zıt bir perspektiften hareketle yerleşik bilim öğretilerine ters düşen teoriler bulmak, bulunan teorilerin ise detaylı bir şekilde incelenmesiyle uğraşmaktır. Örneğin, Astronomi Yunan doğa felsefesinin başlangıcından beri üzerinde çalışılan bir alan olmuştur. Hz. İsa’dan yaklaşık yüzyıl önce İskenderiye’de yaşamış olan Ptolemy (Batlamyus), o zamana kadar elde edilmiş astronomiye dair bilgi birikimini, dünyaya, yıldızlara ve gezegenlere dair Aristocu görüşüne dayanarak sistemleştirip tamamlamıştır: Yani geocentric (yer merkezli) bir dünya görüşü geliştirmiştir. Merkezde dünyanın olduğu ve karasal-dünyevi olandan göksel-semavi olana doğru niteliksel bir hiyerarşinin söz konusu olduğu bu evren modeli, Orta Çağ sonrası Kopernikus’a kadar hâkimiyetini sürdürmüştür. Kopernikus, Batlamyus’a kadar

giden yer merkezli sistemle çatışan, güneşin gezegen sisteminin merkezinde yer aldığı bir astronomik model olan heliocentric (güneş merkezli) sistem geliştirmiştir. Kopernikus sisteminde, merkezde Güneş bulunur ve sırasıyla Merkür, Venüs, Yer, Mars, Jüpiter ve Satürn gezegenleri, Güneş'in çevresinde dairesel yörüngeler üzerinde sabit hızlarla dolanırlar. Ay bir gezegen değil, Yer'in çevresinde devinen bir uydudur. Satürn gezegeninden sonra bütün gezegenleri kuşatan ve hareketsiz olan sabit yıldızlar kümesi gelir. Gece ve gündüzler, Yer'in eksenini etrafındaki dönüşlerinden, mevsimler ise Yer'in Güneş çevresindeki dolanımlarından meydana gelmektedir (Feyerabend, 1999: 58-74). Kopernikus'un güneş merkezli sistemi insanın, Batlamyuscu evren kozmolojisi, Aristotelesçi bilim paradigması, Kitab-ı Mukaddes'e dayanan kilise ve egemen Ortaçağ Hıristiyan ilahiyatıyla tartışmalarına girmesine neden olmuştur. Kopernikus'un güneş merkezli yeni teorisi çok geçmeden dönemin entelektüel çevrelerinde büyük bir etki yaratarak modern kozmolojinin oluşumunda bir devrim yaratmıştır.

Feyerabend, karşı-tümevarım ilkesiyle en gelişmiş, görüntüde en güvenilir kuramların bile sarsılabilir olduğunu, bilgisizlikten doğan yanılmanın tarihin çöp sepetine attığı görüşlerin yardımıyla bu kuramlara çeki düzen verilebileceğini ya da tümüyle saf dışı bırakabileceğini göstermek istemiştir. Dolayısıyla da Feyerabend, bugünün bilgisi yarının masalına dönüşebilir derken, en gülünesi efsanenin (mit/söylence) bile sonunda bilimin en sağlam parçası olabileceğini karşı-tümevarım ilkesiyle ispatlamaya çalışmıştır (Feyerabend, 1999:106).

Sonuç

Bilim, varoluşundan bugüne kadar geçen zaman süreci içerisinde insanlık için son derece faydalı bilgiler üretmiştir. Ancak, o günden bugüne insanlığın ürettiği birçok değere verdiği zararlar, kendi otoriter ve baskıcı yapısı, kendisinin yegâneliğine olan sarsılmaz inancı, diğer toplumsal aktörlerle var olan çıkar ilişkileri ve toplumun bugün ona duyduğu sorgusuz güven nedeniyle sürekli ve ciddi bir biçimde eleştirilmelidir.

Bilimin bireysel ve toplumsal yaşamlarımızdaki yeri ve belirleyiciliği nedeniyle, bilime yönelik eleştiriler hem çok önemli hem de çok gereklidir. Bilimin bugün "bilimsel" sıfatını kullanarak toplumsal alanın tamamına nüfuz edebilen yapısı, sahip olduğu olumlu katkılar kadar, neden olabileceği tehlikelerle birlikte düşünülmelidir.

Bilim bugün toplumsal ve bireysel yaşamın hemen her alanında, fark edilemeyecek kadar içkin bir biçimde yer almaktadır. Ancak bilim, hemen her alanda bu kadar içkin olmasına rağmen, sorgulanmaya son derece kapalı bir özellik sergilemektedir. Bilim yapan insanlar, bilimin ne olduğuna, tarihsel ve toplumsal varlığına ilişkin genel sorgulamalar yapmadan bilimin içinde var olmakta, bilime dâhil olmaktadır. Yaşamın hemen her alanında bu kadar belirleyici olan bir disiplinin, insani bir aktivitenin sorgulan(a)mayışı oldukça önemli bir sorunun da olduğuna işaret etmektedir.

Feyerabend, bilimin baskısından ve yaşamların tekipleşmesinden kurtulmak için, bütün görüşlerin ve bütün bilgi üretme biçimlerinin bir arada var olabileceği yeni bir bilim önerisi getirmektedir. Ona göre bilim tek ve evrensel bilgi üretme biçimi değildir. Bilim insanların çevreleriyle başa çıkmak için icat ettikleri birçok araçtan sadece biridir.

Var olan birçok disiplinden biri olan bilimin de diğer disiplinlerin bilgi üretme biçimlerini yok sayarak nihai bir evresellik noktasında olduğunu varsayması da rasyonel bir yaklaşım tarzı değildir. Bu sebeple bilim var olan bütün bilgi üretme biçimlerine saygı göstermeli, onları kendi “bilimsellik” ölçüsü ile değil, hepsinin kendi toplumsal ve tarihsel ölçüleri ile değerlendirilmesine olanak tanıyan bir yaklaşım benimsemelidir.

Bilginin sonsuz değerler aldığı doğal varlık alanında mümkün olan en sağlam, en doğru, en mükemmel bilgiye ulaşmak için hiçbir bilgi türü dışlanmamalı, göz ardı edilmemeli, yok sayılmamalıdır. Çünkü her bilgi türü geçmişte olduğu gibi bugün de, insanlığın yarınlara ulaşmasında, insana zihinsel bir açılım gücü sağlayarak insanın yeni bilgilere ulaşmasına katkıda bulunacaktır. Bu sebeple Feyerabend’in yeni bilim kuramı bizleri bir yandan bilimi layıkıyla anlamaya, bilimin başarısını teslim etmeye götürürken, diğer yandan bize bilimin sınırlarını görme, her türlü bilimcilik ya da bilim bağınazlığı karşısında bilinçli olma imkânı sağlamaktadır.

Kaynakça

- Bridgstock, M. ve Burch, B. (1998). *Science Technology and Society*. Australia: Cambridge University Press. Burt, A.E. ve Hanson, N.R. (2004). “Paul Karl Feyerabend”.
- Ahmet Cevizci (Ed.). *Felsefe Ansiklopedisi*. (II). İstanbul: Etik Yayınları.
- Cevizci, A. (2007). *Felsefe*, İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- Chalmers, A. (1997). *Bilim Dedikleri*. Çev. Hüsamettin Aslan. Ankara: Vadi Yayınları.
- Güzel, C. (1996). *Bir Bilgi Anarşisti: Feyerabend*. Ankara: Bilim Sanat Yayınları.
- Feyerabend, K. P. (1995a). *Akla Veda*. Çev. Ertuğrul Başer. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- (1995b). *Bilgi Üzerine Üç Söyleşi*. Çev. Cemal Güzel. İstanbul: Metis Yayınları.
- (1996). *Yönteme Karşı*. Çev. Ertuğrul Başer. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- (1997). *Vakit Öldürmek*. Çev. Nedim Çatlı. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- (1999). *Özgür Bir Toplumda Bilim*. Çev. Ahmet Kardam. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- (2007). *Anarşizm Üzerine Tezler*. Çev. Ekrem Altınsöz. İstanbul: Öteki Yayınevi.
- İnam, A. (1986). “Bilimi Eleştirmek”. *Elektrik Mühendisliği Dergisi*, sayı: 4(5), 13-20.
- Preston, J. (1997). *Feyerabend*. Oxford: Blackwell Publisher.
- Poincare, H. (1964). *Bilimin Değeri*. Çev. Fethi Yücel. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Russell, B. (1997). *Din ile Bilim*. Çev. Akşit Göktürk. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Sunay, C. (2002). “Bilim Felsefesi ve Siyaset Bilimi”. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(5), 1.
- Türkdoğan, O. (2000). *Bilimsel Araştırma Metodolojisi*. İstanbul: Timaş Yayınları.